

244

BIKÁCSI LÁSZLÓNÉ

Gyermekkönyvtárak a felszabadulás évfordulóján a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában

Hazánk felszabadulása után az országban megindult kultúrforradalom a közművelődési könyvtárak életében is gyors ütemű fejlődést eredményezett. A gyermekkönyvtárak létrehozása — bár lassúbb ütemű, mint a felnőtteké — összefügg a közművelődési hálózat fejlesztésével. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában a gyermekkönyvtárak helyzetét, fejlődését a felszabadulás után különösen izgalmas végigkísérni, hiszen gyökeret még akkor eresztettek, amikor a fővárosi könyvtárhálózatot SZABÓ ERVIN, korának európai hírvé könyvtártudósa és szocialista forradalmár megalapította.

SZABÓ ERVIN a gyermekkönyvtárakat, csakúgy, mint a felnőtteké a múlt század végén az angolszász államokban kialakult ún. public library-k rendszere szerint kívánta tervezni. A gyermekkönyvtárak sem spontán jöttek létre, amikor SZABÓ ERVIN a nagy közművelődési könyvtár programját — *Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten*¹ címmel — kifejtette, többször említ példákat az amerikai könyvtárak gyermekosztályairól² s a gyermekeknek tartott foglalkozásokról. S még mielőtt az első gyermekrészelet létrehozta, már az ő tervei szerint előkészített, 1911-ben megnyitott V. ker. Népháza könyvtárában is gondoskodnak a gyermekek ellátásáról.

Az olvasótermet felváltva használták a gyermekek a felnőttekkel. „Az olvasóterem nyitva van az ifjúság részére d. u. 4—1/2 7-ig, a felnőttek részére este 1/2 7—9-ig.”³

E könyvtár életéről ALPÁRI Gyula, korának kiemelkedő munkásmozgalmi személyisége, mint az intézmény könyvtárosa, ezeket írta: „Legyen szabad megjegyezni, hogy a főváros területén már három év óta működik egy népkönyvtár, mely ugyanazon elveken épül fel, mint melyeket dr. Szabó szerint minden népkönyvtárnak követnie kellene . . . Este 4—9 között minden nap 120—150 gyermek és 80—120 felnőtt látogatja . . . A könyvtár mint első jár el az új könyvtári elvek szerint, mert ezeket a Népház könyvtárában — dr. Szabó könyvtári igazgató honosított meg.”⁴

1913-ban nyílt meg az első közművelődési kerületi könyvtár az Almássy téren, az ún. Deák Ferenc Könyvtár (2. sz. fiók), melyben teljesen egyenrangúan voltak ellátva a gyermekek a felnőttekkel, olvasótermük volt megfelelő számú ülőhellyel, könyvekkel, folyóiratokkal. Ezzel lerakták az alapját

¹ Bp. A Fővárosi Könyvtár kiad. 1910.

² I. m. 468., 479., 480. l.

³ *A Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1911. Bp. Szföv. Háziny. 1911—12.

⁴ *Világ*. 1913. dec.

egy széles, gyermekeket is ellátó, hálózati könyvtárrendszernek. (A később létesített, a központ épületében lévő 1. sz. fiókban is volt a gyermekeknek olvasótermük.) Ily módon fejlesztették a hálózatot egészen a Tanácsköztársaság dicső korszakáig. SZABÓ Ervin terveit korán beköszöntött halála, majd a Tanácsköztársaság bukása miatt csak késői utódai, a felszabadulás utáni könyvtárápítók tudták megvalósítani.

Az első fiókkönyvtárak létesítésekor akadtak kételkedők, hogy vajon lesz-e, aki felkeresi a könyvtárakat, különösen a nép gyermekeinek művelődési vágyában nem hittek. MADZSAR József — SZABÓ Ervin legközvetlenebb munkatársa — adta meg a választ az első fiók, a Deák Ferenc Könyvtár életének néhány hónapos tapasztalatairól beszámolva:

„A forgalom állandóan maximális, a gyermekeket csak turnusokban lehet beocsátani, bármennyire is sajnáljuk azokat, akik fagyban és szélben kis kabátban didegnek órák hosszat az ajtó előtt, míg egy-egy hely megürül . . . Nagyon szerettem volna elhozni a könyvtárba valamelyik este azokat az aggódókat, akik ilyen kérdésekkel próbálták építés közben lehűteni a mi lelkesedésünket:

— „Mit gondolnak az urak, lesz majd aki itt olvasni akar?” — A másik azt mondta: „Ez a legrosszabb vidék!” . . . „Nem fognak bírni evvel a sok jasszal és csirkefogóval.” — Nos ezek a kis „csirkefogók” második nap már maguk figyelmeztették az újonnan jövéket, hogy mossák meg a kezüket, mielőtt könyvet vesznek kézbe. És nem hiszem, hogy nagyobb csend volna az iskolában, pedig itt mindig van valami mutatni való kép a szomszédnak és meg kell beszélni az asztal közepén álló földgömbön mutatva, hogy hol keresik most éppen Grant kapitányt gyermekei.”⁵

A gyermekek művelődésével kapcsolatban SZABÓ Ervin vallotta:

„Kiváltképp arról vagyunk meggyőződve, hogy a gyermekeknek szabad olvasáshoz szoktatása fogja idővel a legjobb gyümölcsöket teremni.”⁶

A gyermekek könyvtári ellátásáról azt tartotta, hogy „községi könyvtárnak ennél fontosabb feladata nincsen”.⁷

„Szabó Ervin halála talán nagyobb vesztesége a holnapi Magyarországnak, mint a mainak . . .”⁸ — írta MÓRA Ferenc, s bizony a Tanácsköztársaság bukása után a közművelődési könyvtárak létrehozása s ezzel a gyermekek közkönyvtári ellátása is megrekedt.

SZABÓ Ervin elképzelései a Tanácsköztársaság idején még szárba szöktek, az általa tervezett és előkészített két könyvtár közül a 6. sz. fiókot még megnyitották.

„. . . Gépfegyverek ropogtak, amikor Kőhalmi Béla elvtárs, a könyvtárügyek helyettes megbizottja a könyvtárt a dolgozóknak átadta és ágyú dörgött, amikor a II. kerületi Munkástanács megbizottja átvette a proletáriátus nevében. Braun Róbert, a Szabó Ervin Könyvtár vezetője fegyverzajban tett ígéretet, hogy a könyvtár az egész szervezet nagy alapítója, Szabó Ervin szellemében fogja a közművelődést szolgálni.”⁹

⁵ MADZSAR József: *Az első fővárosi fiókkönyvtár — Könyvt. Szle.* 1914. jan. 15. 19—22. l.

⁶ *A Budapesti Városi Könyvtár Értesítője* 1915. 1—2. sz. Bp. Szfőv. Háziny. 1916. 19. l.

⁷ Uo.

⁸ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Irattár 1918. Móra Ferenc levele az intézethez. Szabó Ervin halálával kapcsolatos iratok. 1918. X. 2.

⁹ *A Tanácsköztársaság Könyvtárügye* Bp. 1914. 4. sz.

Ebben a könyvtárban is, csakúgy mint a 7. sz. Vág utcaiban, helyet kaptak a gyermekek is. Ez utóbbit is a Tanács hatalom idején készítették elő, és készültek is megnyitni.

„A megnyitást augusztus 7-re terveztük — írta KÓHALMI Béla — . . . a könyvtárt végül is nem mi adtuk át a munkásságnak . . . de mégis csak az angyalföldi proletároké lett és ezen a fehér diktatúra sem mert változtatni.”¹⁰

A gyermekkönyvvállomány gyarapítása is ekkor a legmagasabb.

Ugyanezt látjuk, ha pl. az 1. sz. fiókkönyvtárban vizsgáljuk a gyermekek könyvtári ellátását:

Év	Új beiratkozó	Köles. gy.	Kötetek év elején	Évi gyarapodás	Folyóirat
1919	627	4671	4083	577	9
1922	385	763	3779	77	—
1923	415	828	3856	61	—
1924	118	917	3905	295	—

Lényegében a Tanácsköztársaság bukása után a könyvtárak létrehozása, telepítése megrekedt és különösen nem történt gondoskodás az iskoláskorúak közkönyvtári ellátásáról. A felszabadulás időpontjáig mindössze 5 könyvtárban kaphattak könyvet a gyermekek.

Hazánk felszabadulásával érkezett el az az idő, amikor a nép legszélesebb rétegeit befogadó könyvtártelepítés és ezzel együtt a gyermekek nagyobb arányú könyvtári ellátása is megkezdődött.

A felszabadulás óta, de különösen az utóbbi tíz esztendőben a gyermekkönyvtárak lényeges változáson mentek keresztül. Szocialista társadalmunkban a gyermekekkel foglalkozó intézmények szerepe jelentősen megnövekedett. Különösen a gyermekkönyvtárak tudnak sok segítséget nyújtani az iskoláknak és az Úttörőszövetségnek nevelési célkitűzéseik megvalósításához. Ezért fejlesztésük, a közművelődési hálózatban a gyermekek könyvtári ellátása fontos feladat. A budapesti közművelődési hálózat a felszabadulás óta nemcsak számukat növelte a gyermekkönyvtáraknak, hanem korszerűvé tette őket, és emelte munkájuk színvonalát is. A gyermekekkel való foglalkozás, az olvasószolgálat új, sokrétű módszerekkel gyarapodott, színvonalasabb, tartalmasabb lett. Amikor tehát a felszabadulás utáni fejlődést kívánjuk bemutatni, nem elégséges csupán a könyvtárak számának gyarapításáról írni. Jóllehet a fejlődés valamennyi fázisát e tanulmány keretében nincs módunk felvázolni, három fontos területről részletesebben kell szólnunk. Ezek: 1. Könyvtártelepítés 2. Állományfejlesztés 3. Olvasószolgálat

¹⁰ KÓHALMI Béla: *A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye* Bp. Gondolat 1959. 162—163. l.

1918-ban 1550 kötet

1919-ben 2018 kötet

1920-ban 533 kötet

1921-ben 472 kötet

1922-ben 1144 kötet

1923-ban 160 kötet

1.

Gyermekkönyvtárak létrehozása

Az újjáépítés első éveinek hősie munkái után (romeltakarítás, a meglévő könyvtárak helyreállítása) nagy ütemben indult meg a közművelődési könyvtárak telepítése. Az első évek szervező munkája, a könyvtárak rendbehozása, megfelelő számú haladó szellemű irodalom szerzeményezése után már 1948-ban kilenc könyvtárban kölcsönöznek gyermekek számára is. Azután egymás után nyílnak meg az új kerületi fiókkönyvtárak. 1949-ben három fiókkönyvtárat nyitott meg az intézetvezetőség. (II., XIII. XIV. kerületben.) „1950-ben, az ötéves terv első évében újból hét (IX. ker. Illatos út, XVIII. ker. Pestlőrinc, XIX. ker. Kispest, XX. ker. Pesterzsébet, IV. ker. Újpest, XV. ker. Rákospalota, XXI. ker. Csepel-Királyerdő) . . . 1951-ben további hét fiók nyílt meg, mégpedig Sashalmon, Pestújhelyen, Békásmegyeren, Budafokon, Soroksáron, Rákoskeresztúron és a VIII. ker. Kálvária téren. Ezzel Budapest minden peremkerülete könyvtárhoz jutott . . . 1952-ben hat könyvtárat nyitottunk meg. Így Pesthidegkúton, Rákoscsabán, Pestimrén, Káposztásmegyeren, valamint a XII. ker. Böszörményi úton és IX. ker. Boráros téren. 1953-ban Csillaghegyen létesült könyvtár . . . Valamennyi új létesítmény gyermekkönyvtárral is rendelkezik . . . A nagyobb könyvtárakban külön gyermekkönyv-kölcsönző helyiség nyílt meg.”¹¹

1958-ban már 20 gyermekkönyvtár van csaknem 30 000 olvasóval, akik egy év alatt több mint 700 000 kötet könyvet olvastak. Az ezután következő évek könyvtártelepítéséből legjelentősebb az 1961-es esztendő, amikor a testvérországok, de leginkább a Szovjetunió fejlett könyvtárpolitikájának példáját követve első ízben hoztunk létre önálló gyermekkönyvtárakat, mégpedig az elsőt a XIII. kerületben (2. sz. gyermekkönyvtár, Sallai Imre utca 52.) április 1-én, másodízben pedig a VI. kerületben (1. sz. gyermekkönyvtár Liszt Ferenc tér 6.) június 3-án. Ekkor már több ország tapasztalataira támaszkodhattunk. A Szovjetunióban pl. ha az iskoláskorúak elérik a 750 főt, önálló gyermekkönyvtárat hoznak létre járásoként.¹² 1960-ban már 40 megyei gyermekkönyvtár működött, a legnagyobb (Szaratov) 120 000 kötettel, a kisebbek 70–80 000 kötettel. Magában Moszkvában több mint 100 önálló gyermekkönyvtár működik.

Az NDK-ban már 1954-ben hoztak olyan könyvtári törvényrendeletet, mely a gyermekkönyvtári szolgálatnak négy típusát különbözteti meg. A négy típusból az egyik az önálló gyermekkönyvtár. Az NDK könyvtári normái szerint minden 20 000 lakosú városban, illetve városi kerületben gyermekkönyvtárat kell létesíteni.¹³ E törvény értelmében 1968-ban az NDK fővárosában Berlinben már több mint 40 önálló gyermekkönyvtár működött. (Befogadóképességük 2 000–2 500 fő.) Lengyelországban szintén fejlett gyermekkönyvtári szolgáltatásokat tanulmányozhattak az oda kiküldött munkatársak. Varsóban már 1958-ban Gyermekkönyvtárak Központi Módszertani irá-

¹¹ *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve* IV. 1949–1954. Bp. 1955. 43–44.

¹² CSUBARJAN: *Általános könyvtártudomány*. 8. f. Moszkva 1960. 202. 1.

¹³ *Gyermekkönyvtárak a Német Demokratikus Köztársaságban*. Könyvtáros. 1957.

nyító Osztálya működik. Lengyelországban is 20 000 lakosra telepítenek egy-egy gyermekkönyvtárat.¹⁴

Mindezek a példák segítették nálunk is az első két önálló gyermekkönyvtár létrehozását 1961-ben, mely hazai viszonylatban úttörő jelentőségű volt. E könyvtárak működésükkel, igényesebb könyvvállományukkal, olvasószolgálatukkal általában is növelték a kerületi könyvtárak gyermekrészeiének is az igényességét. A gyermekek jobb, korszerűbb könyvtári ellátottsága hálózatszerte igényévé vált, és az intézet vezetősége több intézkedéssel segítette a gyermekkönyvtári munka kifejlődését. 1964-ben már nyolc önálló gyermekkönyvtár és 20 gyermekrészleg, 1969 végéig pedig 17 önálló gyermekkönyvtár és 20 gyermekrészleg működik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. (Ezenkívül nyolc könyvtár közös szolgálatban látja el a felnőtteket és a gyermekeket.) A fejlődés fokmérője az általában meghosszabbított kölcsönzési idő a gyermekek számára. 1969-ben már heti 20—24 órán át tartanak nyitva az általános iskolások számára a kerületi könyvtárak.

A könyvtártelepítés azonban még mindig nem kielégítő. Sok a fehér folt, az ellátatlan terület, holott köztudomású, hogy a gyermekek számára sűrűbb könyvtártelepítésre van szükség, mert a kisiskolások iskolájuktól, lakásuktól távollevő könyvtárakat nem látogathatnak a közlekedés veszélye nélkül.

Gyermekkönyvtárak telepítése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. (A könyvtárigénynél a kerületi lakosságot, illetőleg a gyermeklakosságot vettük figyelembe.) 20000 lakosra illetőleg 1500-2000 általános iskolai tanulóra számítottunk 1 könyvtárat.

Ker.	6—14 é. gyermek ¹⁵	gyermek- kvtár igény	jelenleg kvtár van	a ker. kvtár hálózati száma
I.	4 078	2	2	11. gy., 20. gy.
II.	9 426	5	1	37. r.
III.	6 988	4	2	8. gy., 21. r.
IV.	6 946	4	2	28. r., 41. r.
V.	6 408	3	2	5. gy., 14. r.
VI.	7 468	4	1	1. gy.
VII.	8 417	5	1	2. r.
VIII.	10 998	6	3	3. r., 9. gy., 44. gy.
IX.	10 130	5	4	7. gy., 15. gy., 23., 39.
X.	7 221	4	1	12. gy.
XI.	12 568	6	1	6. gy.
XII.	6 720	4	1	38. gy.
XIII.	12 480	7	4	2. gy., 3. gy., 10. gy., 19.
XIV.	12 475	7	4	5. r., 18. r., 43. r., 47. r.
XV.	5 115	3	2	29. r., 34. r.
XVI.	5 474	3	2	32. r., 45. r.
XVII.	4 650	2	2	36. r., 40. r.
XVIII.	8 438	4	2	24. r., 31. r.
XIX.	5 271	3	2	16. r., 25. r.
XX.	9 788	5	2	27. r., 35. r.
XXI.	6 762	4	3	4. gy., 17. gy., 30. r.
XXII.	4 041	2	1	13. r.
összesen	171 862 gy.	92 kvt.	45 kvt.	

¹⁴ *Nabatova*: A Lengyel Népköztársaság könyvtárügye 1959. Bibliotekovedenyije bibliografija za rubezsom. 71.

¹⁵ *Budapest Statisztikai Évkönyve* 1968, 286. l.

A telepítés rendjében mutatkozó hiányosságok, melynek következtében Budapest gyermeklakosságának csak 30%-át lehetett beiratni a fővárosi könyvtárhálózatba, mutatja a tennivalók sürgősségét. (Országosan 50% a gyermekolvasók száma a lakosság hasonló korú rétegéhez viszonyítva!) A 30%-on belül is igen ingadozóak az értékek. A nagy kiterjedésű II. kerületben a legrosszabb, 12,5%, az erősen munkáslakta VII. és X. kerületben is csak 17,5%, 19,3%, míg az I. kerületben 53,6%. A fejlettebb államok fővárosaiban minden 20 000 lakosú városrészre telepítenek egy-egy gyermekkönyvtárat. (1500—2000 gyermeklakosságra.) Ezek szerint az említett II. kerületben 1 helyett 5., a VII. és X. kerületben 4, illetőleg 5 gyermekkönyvtárra lenne szükség. Megemlítendő az is, hogy az ezekben a kerületekben meglévő 1—1 gyermekrészleg is rendkívül zsúfolt, korszerűtlen. A fizikai dolgozók gyermekeinek segítése, művelődésük támogatása pedig erősen összefügg a könyvtári szolgáltatások mértékével.

A telepítés, a könyvtárak számában és kerületi elosztásában mutatkozó hiányosságok ellenére is 1945-höz viszonyítva igen nagy mértékű fejlődésről adhatunk számot. Ezt néhány mutatóval illusztráljuk:¹⁶

Év	gyermek- könyvtár	6—14 é olvasó	gyermek- könyvváll.	köls. kötetek
1945.	5	1 715	29 438	68 571
1968.	45	51 548	406 707	1 413 765

2. A gyermekkönyvállomány fejlődése

A felszabaduláskor örökölt könyvállomány nemcsak számszerűen volt rendkívül kevés, de összetételében sem volt alkalmas a korszerű műveltség terjesztésére. Lassú, szívós munkával és különösen az utóbbi tíz év tervszerű állományfejlesztésével sikerült a gyermekek könyvállományát a szocialista neveléspolitikát, az iskolai oktatást támogató korszerű állománnyá változtatni.

A felszabadulás után az általános könyvtárfejlesztésen belül viszonylag elmaradt a gyermekkönyvtárak működéséhez szükséges feltételek megteremtése, a könyvállomány arányos fejlesztésére, a hiányosságok felszámolására az elmúlt tíz év alatt került sor nagyobb ütemben. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában a gyorsabb ütemű fejlesztést több intézkedés segítette. Pl.

- 1958-tól állományelemzések (állományösszetétel vizsgálata)¹⁷
- A költségvetési összeg meghatározása gyermekkönyvek szerzeményezésére
- A gyermekkönyvállomány csoportjainak tételes nyilvántartása
- Reprezentatív statisztikák gyűjtése és vizsgálata
- Szerzeményezési tanácsadás. Állománybővítési javaslatok
- A gyermekkönyvtári kézikönyvtár kialakítása
- Kézikönyvtári útmutató (címjegyzék) készítése
- Rendszeres szakmai viták az állomány fejlesztése érdekében. (1958, 1963, 1964, 1967.)

¹⁶ A statisztikai adatok a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1943—45*. Bp. 1946, illetőleg *Jelentés a kerületi könyvtárak 1968. évi munkájáról* Bp. 1969. c. munkákból vettük.

¹⁷ Bővebben ld.: *A gyermekkönyvállomány vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban*. *Magy. Könyvszle.* 1961. 3. sz.

A felsoroltak közül legjelentősebb volt az állományelemzések tapasztalatainak számbavétele, mely igazolta, hogy a gyermekkönyvállomány szegényes, nemcsak számszerűen kevés, hanem gyenge választékú, s mivel az állományon belül igen kevés az ismeretterjesztő mű, nem is szolgálhatja a korszerű művelődést. A fejlesztésnek azonban le kellett küzdeni azt a gátját, hogy a vegyes könyvtárak könyvbeszerzési keretük aránytalanul nagyobb részét fordították a felnőttek könyvállománya gyarapítására, s ennek következtében nem tudták ellátni az egyre nagyobb számban beiratkozó 6–14 éves olvasókat. Ezért volt jelentős az az intézkedés, mely megszabta, hogy könyvtáranként mennyit köteles egy-egy könyvtár gyermekkönyvek vásárlására fordítani. A gyors ütemű fejlődést az alábbi táblázattal szemléltetjük:

A gyermekkönyvállomány fejlődése a budapesti közművelődési könyvtárakban¹⁸

Év	6–14 éves olvasó	Könyv-állomány	Ebből ism. terj. %	Kötet 1 olvasóra
1958	29 652	128 064	12,8	4,3
1961	34 711	182 595	20,0	5,2
1964	40 917	284 465	30,0	5,5
1967	55 486	371 188	36,0	6,7
1968	51 548	406 787	40,0	7,9

A gyermekkönyvállomány összetételének megváltozását nemcsak a tervszerű állománygyarapítás eredményezte, hanem számottevően hozzájárult a könyvkiadás gazdagodása is. A Móra Ferenc Könyvkiadó népszerű ismeretterjesztő sorozatokat jelentetett meg (*Búvár, Bölcs bagoly, Képes történelem* stb.), ezenkívül a könyvtárak rendszeresen vásárolták a más könyvkiadók kiadásában megjelent — a gyermekek érdeklődésére számot tartó kiadványokat is. A korszerű műveltség terjesztéséhez különösen szükséges volt kézikönyvek vásárlása, melyek nagy része szintén az ismeretterjesztő irodalom arányát növelte.

A gyermekkönyvállomány csoportjai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában:

Szépirodalom	1958 %	1966 %	Ismeretterjesztő irodalom	1958 %	1966 %
Képeskönyv			Társadalomtudomány	1,6	3,5
meséskönyv	28	16	Természettudomány	3,5	6,8
Gyermekvilág	31	15			
Történelem			Technika	2,5	6,8
Életrajz	11	11	Egyéb tudomány	1,0	3,0
Vers	4	3	Művészetek	0,1	4,2
Válogatás a felnőttek ir.-ból	1	8	Sport, játék	1,4	3,7
Kalandos és egyéb	12	14	Földrajz, útleírás	2,7	5,0
Összesen	87	67		12,8	33,0

¹⁸ A hivatalos statisztikai adatok között az ismeretterjesztő művek százalékaránya repr. adatgyűjtés eredménye. (Állományelemzések adatainak összevetése.)

A könyvállomány csoportjainak részletesebb összetételét két szakmai vita anyagával illusztrálhatjuk. (1958-ban reprezentatív adatgyűjtéssel, 1966-ban részben a csoportos leltárnapló alapján, részben szintén repr. adatgyűjtéssel.)

Az ismeretterjesztő irodalom gyarapodása a szépirodalom rovására egészséges összetételű állományt eredményezett a gyermekkönyvtárakban. Az állomány egyes csoportjainak arányváltozása, a legkisebbek olvasmányainak %-os csökkenése szintén szükségszerű volt, ugyanis az olvasók között is nagyobb számarányban szerepelnek a felsőtagozatos tanulók, akiknek bőségebb ismeretterjesztő irodalomra van szükségük, és akik számára a felnőttek irodalmából is egyre nagyobb arányban válogattunk.

A gyermekolvasók összességében a 10 éven aluliak számaránya átlag 30%, helyes volt tehát a képeskönyvek, meséskönyvek és gyermekvilág állománycsoportok csaknem 60%-ról 31%-ra csökkenése a felsőtagozatosak olvasmányai javára. (Százalékarányuk 70%) Örvendtes pl. a serdülők számára alkalmas felnőtt irodalom 1%-ról 8%-ra való növekedése az egész állományon belül. Az ismeretterjesztő irodalomban az arányok növekedése éppen a legkisebbek irodalmának az olvasók arányához mért fejlesztése által vált lehetségessé. Különösen örvendtes a társadalomtudományok, a természettudományok és a művészetekkel foglalkozó irodalom választékának bővülése, mely az iskolában tanultak kiegészítését nagymértékben segítheti.

Az utóbbi évek állományfejlesztésében egyik pozitívum a gyermekkönyvtári kézikönyvtár fejlesztése.

A kézikönyvtár fejlesztése a könyvtárak a könyvállomány csoportjainak megalkotásával egyidejűleg törekedtek. A kézikönyvtár fejlesztése azonban az első években rendkívül egyenetlen volt, ezért 1963-ban a kerületi könyvtárak vezetőivel szakmai vitán tisztáztuk a tennivalókat, és ugyanakkor a könyvtárak útmutatót kaptak a kézikönyvtár fejlesztéséhez. 1964-ben a KMK-val közösen szervezett országos gyermekkönyvtárosi értekezleten vitattuk meg a helybenolvasás problémáit. Ugyanakkor került kiadásra a gyermekkönyvtárak számára készített bővített kézikönyvtári címjegyzék.¹⁹ Az 1963-ban gyűjtött adataink alapján a gyermekkönyvtárakban még csak 50–200 kötet kézikönyvtári könyv volt, 1966-ban azonban az önálló gyermekkönyvtárakban már 6–800 kötet, a részlegekben pedig 150–500 kötet kézikönyv állt a gyermekek rendelkezésére.

A kézikönyvtárak a lexikonokon, szótárakon, gyűjteményes köteteken és szabálykönyveken kívül az általános iskolában kötelező és ajánlott irodalmat is tartalmazzák. Ott helyezik el a folyóiratok bekötött példányait is. A budapesti kerületi könyvtárakban 15–20-féle folyóirat áll a gyermekek rendelkezésére. Ezek között nemcsak az Úttörőszövetség lapjai, hanem a fontosabb technikai és nyelvművelő folyóiratok, természettudományos lapok is megtalálhatók.

A könyvállomány fejlesztése és a kézikönyvtár megteremtése összefüggéseiben az olvasószolgálat része.

¹⁹ BIKÁCSI Lászlóné: *Kézikönyvtár a gyermekkönyvtárakban* OSZK KMK Bp. 1964.

3. Olvasószolgálat

A gyermekkönyvvállomány minőségi fejlődése, a választék bővülése, az állománycsoportok arányosabb összetétele lehetővé tette a jobb olvasószolgálati munkát, az ismeretterjesztő irodalom megszerettetését és ezáltal forgalmának növekedését.

A könyvvállomány és a forgalom fejlődésének mutatói

Év	Könyvvállomány	Kötet 1 főre	Kötetforgalom		Könyvvállomány- ból ism. terj. %-ban
			összes	ism. terj. %-ban	
1958	128 064	4,3	734 547	12	12,8
1961	182 595	5,2	1 070 767	19	20
1964	284 465	5,5	1 611 088	30,6	30
1966	350 000	6,2	1 652 542	34,5	33
1967	371 188	6,7	1 514 150	35	36
1968	406 787	7,9	1 413 765	35	40

Megfigyelhető, hogy az ismeretterjesztő művek százalékarányával párhuzamosan növekedik az ilyen könyvek forgalma is.

A kézikönyvtárak igénybevétele igen elterjedt a gyermekek között, s bár olvasóteremmel csupán 8 önálló gyermekkönyvtár és 3 gyermekrésztleg rendelkezik, a többi könyvtárban még szűkös körülmények között elhelyezett asztaloknál is igen erős a kézikönyvtár forgalma. A kézikönyvtár rendszeres használata nemcsak a gyermekek ismereteinek gyarapodását segíti, hanem növeli a gyermekek önállóságát is. Ez pedig rendkívül fontos a gyermekek önálló olvasóvá válása folyamatában. A gyerekek a kézikönyvtárat nemcsak iskolai feladványokhoz, úttörőakciókhoz, szakköri munkához, hanem egyéni kedvtelésből is igénybe veszik. A helybenolvasás mértékére jellemző, hogy évenként nő a kézikönyvtárat használók száma. (Annak ellenére, hogy a demográfiai hullám következtében az olvasólétszám néhány százalékkal alacsonyabb, mint az előző években.) Pl. 1966-ban 140,991, 1967-ben 142,443 és 1968-ban 145,600 helybenolvasó gyermeknek adtak tanácsot és felvilágosítást a gyermekkönyvtárakban. A kézikönyvtár használatát a gyermekek körében rendkívül nagyra kell értékelni, mert a korszerű műveltség megszerzéséhez igen erősen hozzátartozik a tájékozódás képessége. A kézikönyvek használatára éppen ezért a gyermekkönyvtárakban csoportokban oktatják a tanulókat. (Könyvtárhasználati játékok, vetélkedők.) Ezekben a foglalkozásokon vezették be a gyermekeket a katalógusok és a bibliográfiák használatába is.

Az igényesebb olvasótermi szolgálat, az olvasótermi naplók, majd később a referenz-lapok vezetése még csak 4—5 éves múltra tekint vissza a gyermekkönyvtárakban. Néhány könyvtárban, ahol még ma is csak a felnőttek elkülönített olvasótermében van kézikönyvtár, probléma a gyermekek igényesebb olvasószolgálatára.

Pedig az olvasótermi naplók és a referenz-lapok anyaga arról tanúsodik, hogy a gyermekek sokoldalú érdeklődésére és ismeretszerzési vágyuk kielégítésére csak jól felszerelt kézikönyvtár segítségével van mód. 1967-ben

a fővárosi könyvtárhálózatban a gyermekkönyvtárak dolgozói rögzítették a fontosabb referenz-kérdéseket, és ilyen módon 2702 különböző tematikájú kérdést gyűjtöttek össze. A kérdések tematikus megoszlása szerint elsősorban társadalomtudományok iránt érdeklődtek (945), igen sokan irodalomtörténeti kérdéseket tettek fel (619). Harmadik helyen áll a természettudományok iránti érdeklődés (315), csaknem ugyanennyi a földrajz körébe tartozó kérdések száma is (311). A további vizsgálatok is azt mutatták, hogy a következő években is legerősebb volt a társadalomtudományok iránti érdeklődés. *A nagy forradalom éve, az Auróra-akciók* lebonyolítása, a *Vörös Zászló Hőseinek Útján* c. mozgalom, majd a Tanácsköztársaság 50. évfordulójának megünneplése igen sok gyermeket készítetett a kézikönyvekben való búvárkodásra. Az iskola, a mozgalmi élet és a könyvtár nevelő hatása együttesen jelentkezett. Egyúttal növekedett a gyermekek eligazodási képessége a kézikönyvekben. E ténynek olvasószolgálati haszna felbecsülhetetlen, hiszen a gyermekek az információk megszerzésére való készségüket később magasabb iskolába járva vagy szakmunkássá válva is eredményesen felhasználhatják.

Az igényesebb gyermekkönyvtári olvasószolgálati munka a gyermekkönyvtárak dolgozóiban is megnövelte az elméleti munka iránti igényességet. Az utóbbi évek során számos tanulmány jelent meg, főképpen olvasószolgálati témáról. (Ezek egy része a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyveiben, másik része a Kerületi Könyvtárak Osztálya gyermekkönyvtári csoportja javaslatára indított „Tapasztalataink” című kiadvány hasábjain.)

Csak néhány címet említsünk: *A VIII. osztályosok előkészítése felnőtt könyvtári tagságukra.*²⁰ *A TV hatása a 10–14 éves olvasókra.*²¹ Az utóbbi évek során az intézetvezetőség célprémiummal is jutalmazta az ilyen tematikájú tanulmányokat. Megjegyezzük azonban, hogy az alapos, elmélyült kísérletezés, a tapasztalatok írásos rögzítése rendkívül munkaigényes és a jelenlegi személyzeti viszonyok között még a legtehetségesebb dolgozókat is nagy erőpróba elé állítja.

Összegezésül, visszapillantva az elmúlt évtizedekre a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában a gyermekkönyvtárak igen nagy fejlődésen mentek keresztül.²² Ezt bizonyítják a számszerű adatok, melyek országos viszonylatban is példamutatók. Vessünk össze néhány statisztikai mutatót:

*Gyermekkönyvtárak és részlegek könyvellátottsága.*²³

Év	Kötet l főre		Az állományból ism. terj.		A forgalomból ism. terj.	
	Orsz.	Bp.	Orsz.	Bp.	Orsz.	Bp.
1965	5,7	6,2		30,0	14,5	33,8
1967	6,5	6,7	14,5	36,0	14,3	35,5
1968	5,6	7,9	kb. 15%	40,0	18,4	35,0

Megemlíthetjük azt is, hogy az elmúlt évtizedek eredményei közé tartozik az első hazai egyéves gyermekkönyvtárosi tanfolyam megszervezése

²⁰ JANCOSVICS Klára: *Tapasztalataink* 8. Bp. 1969.

²¹ GAÁL Jenőné—KEREKES Pálné—BÓTA Gyuláné: *Előkészületben — Tapasztalataink* 9.

²² Bővebben ld.: BIKÁCSI Lászlóné: *Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében* Bp. 1968. 285. l.

²³ A hivatalos adatok közül az állomány ism. terj. része repr. adat.

(1957—58), melynek tematikája hozzájárult a gyermekkönyvtári munka színvonalának emeléséhez.²⁴

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a KMK-val közösen szervezett országos tapasztalatcseréken is (bemutató foglalkozásaival) hozzájárult a legjobb módszerek elterjesztéséhez. A foglalkozások színvonala évek során át fejlődött, sok ötlettel gazdagodott. A Kerületi Könyvtárak Osztálya által szervezett, évenként 2—3 alkalommal megtartott bemutató foglalkozásokon hospitálnak a gyermekkönyvtárak munkatársai és felhasználják a tapasztalatokat.

Összefoglalva, a nagy múltú intézet gyermekkönyvtárai a felszabadulás óta igen nagy fejlődésen mentek keresztül. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában a gyermekrészelek, majd 1961-től önálló gyermekkönyvtárak létrehozása, a gyermekkönyvtárosi tanfolyam megrendezése, a gyermekkönyvtári munka módszereinek kidolgozása úttörő jellegű volt. A könyvtár igazgatósága Szabó Ervin kezdeményezését folytatta, és a szocialista művelődéspolitikai egyik sarkalatos követelményét valósította meg, amikor a felnőttek könyvtári szolgálatával párhuzamosan építette a gyermekek könyvtári szolgálatát.

J. BIKÁCSI: BIBLIOTHÈQUES POUR ENFANTS DANS LES RÉSEAUX DE LA BIBLIOTHÈQUE MUNICIPALE «SZABÓ ERVIN»

Pendant les 25 années écoulées depuis la libération, les bibliothèques pour enfants, organisées au sein des réseaux de bibliothèques de la capitale et relevant de la Bibliothèque municipale «Szabó Ervin», connurent un développement remarquable. L'article relate dans son introduction que la création en Hongrie de bibliothèques pour enfants et jeunes adultes, aussi bien que l'établissement des réseaux de bibliothèques s'étendant à tout le pays, sont liés au nom de l'ancien combattant révolutionnaire du socialisme et spécialiste éminent en matière de bibliothéconomie, Ervin Szabó. Les idées d'Ervin Szabó, mort en 1918, ne pouvaient être réalisées que quelques dizaines d'années plus tard, après la libération du pays. En effet, ce pionnier du progrès des bibliothèques exigea déjà au début du 20ème siècle la création de bibliothèques pour enfants bien équipées, entretenues par un personnel ayant obtenu une formation professionnelle spécialisée. Malgré ces exigences bien fondées, il n'y avait en Hongrie, avant 1945, que cinq bibliothèques publiques possédant une section spécialisée en livres pour enfants. Après la libération, le développement frappe les yeux dans ce domaine aussi, mais n'atteint pas le degré d'évolution des bibliothèques pour adultes. Néanmoins, à l'occasion du 25ème anniversaire de la libération, l'on peut enregistrer 17 bibliothèques pour enfants et jeunes adultes, et 27 sections enfantines de bibliothèques pour adultes.

Le nombre grandissant de ces bibliothèques ne suffit pourtant pas à faire ressortir l'évolution. Les livres et autres imprimés qui en constituent le fonds, leur niveau, leur composition et le soin consacré au service des jeunes lecteurs montrent également un progrès continu. Il y a trois domaines qui permettent au lecteur d'observer le développement. 1. La fondation de bibliothèques, faisant fonction, par arrondissement, du nombre des enfants âgés de 6 à 14 ans. Référence y est faite à l'Union Soviétique et aux pays de démocratie populaire où la cadence de la création de bibliothèques pour enfants dépasse celle de notre capitale. 2. La partie principale de l'étude montre le développement du fonds des bibliothèques pour enfants. Plusieurs données statistiques servent d'arguments pour prouver l'évolution proportionnelle des divers groupes du fonds. L'amélioration du niveau et l'accroissement du nombre des ouvrages de vulgarisation est le résultat d'une politique systématique d'acquisition. L'un des résultats les plus importants qu'on

²⁴ Ld.: BIKÁCSI Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. Bp. 1968. 285. l.

ait atteint au cours des dernières années est la création de sections de manuels et d'ouvrages de référence. L'utilisation de ces ouvrages est enseignée méthodiquement aux élèves dans les bibliothèques pour enfants. 3. Le troisième élément du développement affecte le service de lecture, le soin grandissant consacré à ce service spécial, grâce auquel une accélération peut être constatée dans le domaine du prêt des ouvrages de vulgarisation. Le nombre des ouvrages empruntés par les enfants fait l'objet d'étude par rapport au nombre total des livres, ainsi que de l'accroissement des collections. C'est avec un grand soin que sont desservis les enfants, on les aide aussi dans leur travail scolaire et par des renseignements dont ils ont besoin. L'auteur de l'article rend compte du résultat des efforts faits dans l'intérêt des élèves et de la multiplicité des problèmes et questions à élucider.

Enfin, en soulignant l'importance de cette catégorie de bibliothèques, les perspectives de l'avenir et les tâches à accomplir y sont également tracées.